

**Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова**

СІКАЛЮК АНЖЕЛА ІВАНІВНА

УДК 37.016:172:33

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ
ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'А. Сікалюк', with a long horizontal stroke extending to the right.

Київ — 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Капська Алла Йосипівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
Інститут соціальної роботи та управління,
завідувач кафедри соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Пащенко Дмитро Іванович,
Комунальний вищий навчальний заклад Київської
обласної ради «Академія неперервної освіти»,
завідувач кафедри педагогіки і психології дошкільної
та початкової освіти;

кандидат педагогічних наук
Хлестова Світлана Святославівна,
Вінницький національний медичний
університет імені М.І. Пирогова,
доцент кафедри медичної біології.

Захист дисертації відбудеться «14» січня 2016 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «11» грудня 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Складність соціально-економічних умов у державі поряд із посиленням орієнтації на міжнародний ринок праці викликають неузгодженість запитів суспільства щодо прояву певних якостей професіонала економічного профілю, зокрема менеджера економічної сфери (як представника професії соціально-економічного спрямування). При цьому глобальні за своїми масштабами інноваційні виховні процеси у вищій школі вимагають переходу до багатогранного розвитку особистості, до вмотивованої професійної діяльності та соціально-етичної поведінки.

Виходячи із мети сучасної освіти — формування всебічно розвиненої особистості як вищої цінності суспільства, — можна стверджувати, що соціально-етичний розвиток людини передбачає підготовку високоосвіченої, професійно спрямованої, морально вихованої особистості, здатної реалізовувати не лише професійні завдання, а й дотримуватися певних етичних норм життєдіяльності, здійснювати взаємодію з людьми, котрі є представниками інших спільнот з іншим світоглядом та іншими позиціями. Означене актуалізує перебудову соціально-виховного процесу у вищій школі; ефективною з цієї точки зору є позанавчальна виховна діяльність.

У цій ситуації для педагогічної теорії та практики незаперечний інтерес викликає той аспект проблеми, що пов'язаний з інтеріоризацією цінностей із розряду потенційних (від суспільних цінностей до ідеалу) в розряд актуальних (ціннісні орієнтації особистості), але за умови ціннісно-орієнтаційної діяльності у сфері пізнання, праці, спілкування.

Предметна діяльність фахівців економічних спеціальностей є досить різноманітною, а всі їхні професійні функції, зокрема і менеджера економічної сфери (цілепокладання, прогнозування, організація, мотивування, прийняття рішень, контроль, корекція, комунікація), прямо чи опосередковано перегукуються з соціально-етичними цінностями. Це, у свою чергу, посилює на практиці комплексність впливу спеціаліста на інших людей, на їхню взаємодію та позитивні результати прояву професіоналізму.

Проблема формування соціально-етичних цінностей в теоретичному аспекті посідає чільне місце у науковому доробку зарубіжних та вітчизняних учених. Зокрема, визначено теоретичні засади соціально-етичних цінностей у працях М.Гавриленко, А.Прокоф'єва, В.Скуратівського, В.Сухомлинського, Т.Щириці та ін.; зв'язок ідеї формування професіоналізму на засадах соціально-етичних цінностей простежується в працях Ю.Акимової, І.Зязюна, А.Капської, В.Кравцової та ін.; загальнолюдський зміст моральності як комплексне відображення етики в психолого-педагогічному аспекті розкривається в дослідженнях М.Боришевського, М.Веретіна, Я.Гнатюка, П.Підкасистого та ін., а також у педагогічних концепціях зарубіжних авторів — П.Бабочкина, Е.Гуськової, К.-Х.Дікоппа, А.Маслоу та ін.; роль різних видів діяльності у формуванні ціннісних орієнтацій особистості розглядається в працях В.Андрієвської, О.Грінвальд, В.Лісовського, А.Маковецького, С.Савченка та ін.

Педагогічні умови та шляхи формування соціально-етичних цінностей у студентів вищих навчальних закладів розкрито у дисертаційних дослідженнях А.Агаркової, І.Горностаєвої, В.Діуліної, Т.Логвиновської, Л.Олексюк, С.Хлестової, В.Черевко та ін.; особливості студентської молоді як своєї соціально-

демографічної спільноти розглядаються з різних позицій у працях Н.Борбич, А.Брушлинського, М.Головатого, В.Дзюби, Г.Кардаш, О.Михайлова, О.Научителя, А.Орлова, Д.Пашенка та ін.

Актуальність проблеми формування соціально-етичних цінностей у студентів економічного профілю, зокрема менеджерів економічної сфери, зумовлена їх віковими особливостями, наявністю умов для закладання основ соціально-етичної поведінки у зв'язку з активним формуванням особистісних установок, стереотипів поведінки, світогляду, що надає можливість формувати загальнолюдські та професійні цінності. Водночас поняття «соціально-етичні цінності» через свою багатоаспектність на сьогодні у педагогіці не сформульовано і не знайшло свого місця у позанавчальній роботі, що і зумовлює появу у виховній діяльності сучасної вищої школи низки *суперечностей* між:

- потребами суспільства в підвищенні рівня соціально-етичної культури фахівців економічних спеціальностей та недостатнім використанням педагогічного потенціалу у формуванні соціально-етичних цінностей у вищій школі;

- прогресивними тенденціями, пов'язаними з гуманізацією освіти, особистісно-орієнтованим підходом у вихованні студентів, і водночас подальшим погіршенням дотримання соціально-етичних норм життєдіяльності сучасної студентської молоді;

- необхідністю отримання знань студентами економічних спеціальностей про соціально-етичні цінності та відсутністю механізмів впливу на їх формування у зв'язку з недостатнім науково-методичним забезпеченням організації соціально-виховної роботи зі студентами означеної спеціальності за даним напрямком.

Соціальна значущість означеної проблеми, необхідність її практичного вирішення та усунення суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 26.12.2012 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 26.02.2013 р.).

Мета дослідження — обґрунтувати сутність і структуру соціально-етичних цінностей як особистісних якостей майбутніх фахівців економічних спеціальностей та експериментально перевірити ефективність застосування змістового наповнення, форм і методів педагогічного впливу на процес формування соціально-етичних цінностей у позанавчальній виховній діяльності.

Реалізація поставленої мети обумовила такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз наукових підходів щодо означеної проблеми та визначити сутність і структуру соціально-етичних цінностей.

2. Розробити критерії, показники та виявити рівні сформованості соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів економічної сфери.

3. Розробити зміст, комплекс форм і методів соціально-виховного впливу в позанавчальній виховній діяльності на формування у майбутніх менеджерів економічної сфери соціально-етичних цінностей.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність дії означених складових позанавчальної виховної роботи, які забезпечують формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей.

Об'єктом дослідження є процес формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей.

Предметом дослідження є зміст, форми та методи формування соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів економічної сфери у позанавчальній виховній діяльності.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* — порівняння положень філософської, педагогічної та соціологічної науки з метою усвідомлення сутності соціально-етичних цінностей; аналіз, синтез та узагальнення наукових підходів і концепцій з метою визначення змісту основних понять дослідження й окреслення структури соціально-етичних цінностей; *емпіричні* — діагностичні (анкетування, інтерв'ювання, тестування, включене спостереження), що дозволило виявити реальний стан сформованості соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів економічної сфери в умовах вищої школи; *прогностичні* (методи самооцінки й експертної оцінки) для визначення рівнів сформованості у студентів соціально-етичних цінностей та динаміки їх прояву; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний, контрольний) дозволив перевірити ефективність педагогічного впливу змісту, форм і методів на процес формування соціально-етичних цінностей у позанавчальній виховній діяльності студентів; методи *математичної статистики* (критерій Колмогорова-Смірнова) використано для визначення кількісних і якісних показників сформованості соціально-етичних цінностей; методи *обробки та графічної інтерпретації* матеріалів дослідження.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: Концепція національного виховання студентської молоді (2009 р.), Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття» (1994 р.); концептуальні положення з питань теорії діяльності та її ролі у розвитку особистості (К.Абдульханова-Славська, Л.Божович, Л.Виготський, А.Донцов, Г.Костюк, О.Леонтьєв та ін.); наукові положення про етичні та соціальні цінності вітчизняних (В.Андрущенко, І.Бех, М.Боришевський, О.Левицький, В.Струманський, В.Сухомлінський та ін.) і зарубіжних вчених (О.Двінянинова, Р.Де Джордж, І.Кант, Д.Леонтьєв, А.Прокоф'єв та ін.); ідеї педагогічної науки про вирішення проблеми формування особистості у позанавчальній діяльності (Л.Аза, М.Гавриленко, І.Герасимова, В.Дзюба, А.Капська, С.Карпенчук, В.Лісовський, Т.Логвиновська та ін.) та про створення особистісно-орієнтованих сучасних методик і технологій (Р.Вайнола, Л.Волкова, О.Гладковська, В.Ковальчук, І.Кон, С.Харченко та ін.); концепція професійної комунікації К.-Х.Діккопа, а також дисертаційні дослідження, присвячені питанню формування соціальних і етичних цінностей у процесі професійної підготовки особистості (К.Байша, Н.Борбич, О.Михайлов, Л.Савенкова, В.Черевко та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше обґрунтовано і систематизовано* концептуальні положення щодо формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей; *визначено* сутність, зміст і складові соціально-етичних цінностей та *розкрито* зміст понять «соціально-етичні цінності» і «сформованість соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів економічної сфери»; *визначено* критерії (інтелектуальний, практичний, поведінковий), їх показники та рівні сформованості соціально-етичних цінностей (високий, достатній, середній, низький) у майбутніх менеджерів економічної сфери; *виявлено та теоретично обґрунтовано* зміст і шляхи реалізації позанавчальної виховної діяльності, орієнтованої на засвоєння і прояв соціально-етичних цінностей майбутніми менеджерами економічної сфери;

– *уточнено* сутність понять «цінність», «ціннісна орієнтація» та «соціально-етична поведінка» як особливого механізму прояву сформованості й усвідомленості студентами соціально-етичних цінностей;

– *подальшого розвитку* набули етапи формування соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів економічної сфери, форми позанавчальної виховної роботи та види інтерактивних методів, які відображають значущі особливості розгортання процесу формування соціально-етичних цінностей.

Практичне значення одержаних результатів дослідження: *розроблено та впроваджено* навчально-методичний посібник «Формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей як складової професійної діяльності» та методичні рекомендації «Формування соціально-етичних цінностей у студентів економічного профілю», а також програму практикуму «Професійна етика менеджера економічного профілю»; *систематизовано та впроваджено* соціально-виховні ситуації (пізнавальні, ігрові, імітаційні ситуації; ситуації-дії, ситуації-аналогії, ситуації-дискусії, ситуації-розваги тощо), спрямовані на формування соціально-етичних цінностей (цілеспрямованість, соціальна відповідальність, взаємодія (співпраця), справедливість, толерантність (повага) шляхом активізації усвідомленої та цілеспрямованої поведінки студентів; *експериментально перевірено* ефективність дії визначених форм і методів як педагогічних чинників, що забезпечують якісний аспект формування у майбутніх менеджерів економічної сфери соціально-етичних цінностей.

Отримані результати дослідження можуть бути використані викладачами, кураторами та організаторами соціально-виховної роботи в процесі організації позанавчального виховного процесу у вищій школі, а також на практичних заняттях з навчальних дисциплін «Основи менеджменту» та «Управління персоналом».

Результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес Чернігівського національного технологічного університету (довідка № 202/08-632 від 10.03.2015 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 15 від 19.03.2015 р.) та Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 07-10/1638 від 17.07.2015 р.). Окремі пошукові експерименти здійснювалися на базі Київської державної академії водного транспорту імені П.Конашевича-Сагайдачного (довідка № 01/11-673 від 31.03.2015 р.) та Чернігівської філії Європейського університету (довідка № 11/6 від 11.03.2015 р.).

До участі у дослідженні було залучено 513 студентів 1-4 курсів вищих навчальних закладів; у формувальному експерименті взяло участь 458 осіб 2-4 курсів, із них експериментальна група становила 235 осіб і контрольна — 223 особи; 15 студентів-експертів (5 курс) і 10 викладачів вищих навчальних закладів.

Особистий внесок здобувача. У навчально-методичному посібнику «Формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей як складової професійної діяльності» (у співавторстві з А. Капською) особистий внесок автора полягає в розробці програми практикуму «Професійна етика менеджера економічного профілю» та викладі теоретичного матеріалу стосовно проблеми формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей; у статті «Professional interaction as the psychological and pedagogical factor of manifestation of future managers' socio-ethical values» (у співавторстві з А. Капською) авторським є виклад теоретичного матеріалу стосовно процесу професійної взаємодії, як особливого виду відтворення ціннісно-орієнтаційної діяльності; у статті «Психолого-педагогічна характеристика студента-менеджера як суб'єкта процесу формування соціально-етичних цінностей» (у співавторстві з А. Капською) авторським є аналіз еволюційної схеми становлення та прояву цінностей і орієнтацій за К.Роджерсом. У тезах, підготовлених спільно з Л. Гречок, особистий внесок автора полягає у виявленні та класифікації факторів, які сприяють підвищенню ефективності самостійної роботи студентів молодших курсів та аналізі інтерактивних методів формування професійно орієнтованої міжкультурної компетенції.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дослідження оприлюднено на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* — «Питання сучасної науки і освіти» (Київ, 2011), «Актуальні проблеми науки і освіти. Шляхи їх вирішення» (Донецьк, 2012), «Наукова індустрія європейського континенту» (Чехія, Прага, 2013), «Соціальна педагогіка: наука, професія, діяльність (здобутки двох десятиріч)» (Івано-Франківськ, 2013), «Імперативи розвитку суспільно-економічних систем в умовах глобалізації» (Чернігів, 2013), «Парадигми регіональних особливостей інституційних перетворень соціальної держави» (Чернігів, 2013), «Соціальна політика: концепції, технології, перспективи» (Київ, 2014, 2015), «Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації» (Ніжин, 2014), «Динаміка сучасної науки» (Болгарія, Софія, 2014), «Наука без кордонів» (Велика Британія, Шеффілд, 2015), «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.» (Львів, 2015), «Ефективні інструменти сучасних наук» (Чехія, Прага, 2015); *всеукраїнських* — «Четверті сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2013); «Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми і перспективи» (Харків, 2014).

Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління і щорічних звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2012-2015 рр.).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження відображено у 25 наукових працях. Серед них: 1 навчально-методичний посібник (у співавторстві), 1 методичні рекомендації, 11 статей у наукових фахових виданнях

України (10 одноосібних), 1 стаття в зарубіжному науковому виданні (у співавторстві), 11 тез доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій (2 у співавторстві).

Загальний обсяг авторського доробку становить 17,7 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 293 сторінки, із них – 195 сторінок основного тексту. 17 додатків складають 69 сторінок. Робота вміщує 19 таблиць і 9 рисунків на 29 сторінках. Список використаних джерел налічує 290 найменувань, із них – 18 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет; представлено основні теоретико-методологічні засади та методи пошукової роботи; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про їх апробацію та впровадження; надано відомості про структуру дисертаційного дослідження.

У *першому розділі* — «**Теоретико-методологічні основи формування соціально-етичних цінностей особистості**» — здійснено теоретичне обґрунтування наукових підходів щодо вивчення проблеми формування соціально-етичних цінностей; з'ясовано суть педагогічних феноменів «цінність», «ціннісна орієнтація», «соціально-етична поведінка»; визначено сутність, зміст і структуру соціально-етичних цінностей як складової загальнолюдських цінностей; розкрито значення позанавчальної виховної діяльності як домінуючої педагогічної умови формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей; доведено необхідність організації процесу формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей, зокрема менеджерів економічної сфери, які працюють в системі «людина-людина»; представлено характеристику студента-менеджера економічної сфери як суб'єкта процесу формування соціально-етичних цінностей.

Виявлено основні наукові підходи до процесу формування соціально-етичних цінностей студентів: *педагогічний підхід*, який відображає взаємодію особистості із соціумом, світом, із самим собою з метою прояву потенційних цінностей і як особистості, і як майбутнього фахівця економічної сфери (І.Бондаренко, М.Боришевський, Р.Вайнола, Я.Гнатюк, І.Зязюн, М.Лукашевич, А.Маслоу, О.Михайлов, П.Підкасистий, В.Черевко та ін.); *особистісно-орієнтований підхід*, який сприяє створенню умов для розвитку гуманістичних якостей (К.Абдульханова-Славська, І.Бех, А.Донцов, С.Савченко та ін.); *діяльнісний* — спрямований на формування соціально-етичних цінностей шляхом включення студентів у різні види позанавчальної виховної діяльності, що задовольняють їхні потреби й інтереси (Л.Аза, А.Капська, О.Леонт'єв, Т.Логвиновська та ін.).

Розкрито зміст поняття «*цінність*»: реальне поняття про об'єкт, відображене, усвідомлене й оцінене суб'єктом у процесі оволодіння ним знаннями та практичним досвідом у моральній сфері суспільства. З'ясовано, що зміст поняття «цінність» розкривається через характеристики, притаманні формам суспільної свідомості: корисність, необхідність, значущість, нормативність, доцільність (В.Абрамов,

М.Боришевський, Л.Коган). Визначені поняття характеризують ціннісну орієнтацію особистості як складне соціально-психологічне утворення, як спрямованість предметної діяльності в певній ситуації, як соціальну установку (В.Ядов), як систему знань (Т.Ващенко), як повноцінні інтереси (І.Булах, А.Капська), як філософію поведінки (І.Шевченко). Вивчення структури ціннісних орієнтацій (Б.Гершунський, О.Киричук, І.Кон) дозволило виявити три компоненти: когнітивний, емоційний, поведінковий. Виявлено, що ставлення до цінностей визначається розвитком індивідуальності та є по суті індивідуалізованим варіантом цінностей суспільства. Це дозволило стверджувати, що «*ціннісна орієнтація*» — це інтегративне утворення, яке характеризує цілісну особистість, її спрямованість; ціннісні орієнтації відображають ціннісне ставлення особистості до соціально-моральних явищ, що свідчить про усвідомлення та переживання нею об'єктивних цінностей як потреб, які мотивують її сьогодишню й майбутню поведінку.

Доведено можливість формування цінностей, які виконують функцію орієнтира в ході прийняття рішення про ту чи іншу поведінку, ставлення, позицію, що, у свою чергу, підтверджує прояв етики (моральності) та етики соціальної, яка спирається на загальний соціальний порядок, нормативи суспільства й уявлення про належне (Т.Щириця). Соціальну етику розглянуто в контексті єдності способів і продуктів людської діяльності, в яких реалізується її активність, яка слугує самовдосконаленню, задоволенню потреб, відносин між людьми в процесі виконання певних соціальних функцій.

Сформовано авторське трактування сутності поняття «*соціально-етичні цінності*» як сукупності особистісних і соціально значущих якостей, які відображають цілі, характер дій і поведінки особистості, що дозволяє говорити про соціально-етичні цінності як про інтегративну якість особистості, яка включає систему соціальних знань, оціночних суджень, соціально-етичних установок, вчинків, спрямованих на прояв етичної поведінки та взаємодію з представниками різних інституцій, на ініціативність і самостійність у прийнятті рішень, на гармонізацію ділових, громадянських й особистісних якостей студентів.

Розкрито змістову характеристику *складових процесу формування соціально-етичних цінностей* майбутніх менеджерів економічної сфери (за О.Грінвальд): *теоретична* (яка виступає базовою при формуванні соціально-етичних знань); *практична* (яка реалізується в діяльності в різних ситуаціях через прояв соціально-етичних цінностей та свідчить про сформованість умінь і навичок, відповідність норм і вимог соціальної етики професійної діяльності); *індивідуальна* (яка передбачає прояв рефлексивних умінь, мотиваційно-ціннісних орієнтацій, соціально-вольових якостей, що проявляються в різних видах діяльності).

У розділі відображено місце позанавчальної виховної діяльності, яка виступає як багатоаспектна педагогічна умова, спрямована на формування соціально-етичних цінностей. З'ясовано, що студент, як основний учасник цього процесу, виступає суб'єктом такої діяльності, при цьому він є активним учасником сприйняття соціально-етичних цінностей. Доведено, що даний процес успішно розгортається за умови врахування затверджених галузевим стандартом професійних функцій менеджера, оскільки поведінка та стиль управління майбутнього фахівця — це реально прийнятний моральний орієнтир для взаємодії зі співробітниками та здатність

дотримуватись етичних вимог, характерних для соціальної особистості. Враховуючи те, що студент є креативною особистістю (Л.Аза, Ю.Акімова, М.Бірюкова, М.Гавриленко, О.Денисова, А.Кошельова, С.Харченко, С.Шашенко), позанавчальна виховна діяльність повинна забезпечувати створення таких виховних мікросоціумів, які б ініціювали позитивну діяльність студента, призупиняли чи зупиняли його асоціальну активність, впливали на соціально-етичні позиції та переконання.

Узагальнення праць М.Альберта, В.Барської, І.Герасимової, І.Горностаєвої, А.Гусейнова, І.Зарубінської, М.Мескона, Ф.Хедоурі, В.Черевко та ін. дозволило окреслити функції менеджера економічної сфери, які, з одного боку, базуються на його знаннях (організаційних, управлінських і комунікативних), а з другого, — на особливостях професійної діяльності (планування, мотивація, контроль, організація). У роботі ми дотримувались позиції А.Карпова, в якій відображено і професійні функції менеджера економічної сфери, й особисті уміння: цілепокладання, прогнозування, організація, мотивування, прийняття рішень, контроль, корекція та комунікація.

Наголошено, що майбутній менеджер економічної сфери завдяки соціально-етичній поведінці може виступати в кількох ролях: 1) як носій загальнонаціональних норм і професійної культури; 2) як транслятор переконливої та позитивно спрямованої інформації; 3) як споживач соціально-етичних цінностей, який оперує адекватними за змістом знаннями в різних ситуаціях; 4) як творець соціально-етичних цінностей, котрий інтерпретує їх соціальні й етичні смисли.

Представлено значущі характеристики студента-менеджера економічної сфери як учасника «суб'єкт-суб'єктного» виховного процесу та професійної взаємодії, що здатен до: 1) культурної самоідентифікації з усвідомленням своєї приналежності до певної національної традиції, інтеріоризації її цінностей та здійснення відповідної професійної діяльності; 2) до розуміння соціально-етичних цінностей і сприйняття неповторності кожної людини, прийняття різних національних картин світу, релігійних і соціально-політичних поглядів у процесі професійної діяльності; 3) розвитку власних духовних потреб, забезпечення автономії внутрішнього світу, активних пошуків смислу життя та сенсу життєдіяльності; 4) здійснення вільного вибору власної професійної діяльності та відповідальності за цей вибір, конструювання соціально-етичних відносин у соціальному просторі; 5) адаптації в динамічних умовах сучасного соціального простору, трансформації особистісної та професійної життєдіяльності в складних колізіях соціально-етичної взаємодії.

Доведено, що саме в період навчання у студентів відбувається трансформація загальнолюдських цінностей із безособової форми загальної спільноти в особистісну форму соціально-етичних цінностей індивіда. З'ясовано, що саме в діяльності часто простежується одночасне засвоєння не одного, а кількох соціально-етичних понять (В.Барська, А.Донцов, А.Капська, Г.Костюк, О.Олексюк та ін.). При цьому кожна соціально-етична цінність студента базується на інтеріоризації загальнолюдських цінностей і реалізується на різних *етапах формування соціально-етичних цінностей* (вихідний, сумативний, комплексний і системний) та на різних рівнях — накопичення знань про соціально-етичні цінності, систематизація знань, використання набутих знань у репродуктивній діяльності та використання знань у професійній діяльності майбутнього фахівця (за В.Сластьоніним).

Виявлення складових процесу формування соціально-етичних цінностей, професійних функцій менеджера, етапів формування соціально-етичних цінностей сприяло розкриттю поняття *«соціально-етична поведінка»* — це прояв певної соціальної й етичної зрілості особистості, певна система цінностей, ціннісних орієнтацій, способів поведінки та життєвих позицій, притаманних особистості, що відображає соціальні цілі й завдання конкретної особистості; передбачає засвоєння нею норм і обов'язків, пов'язаних з оволодінням соціальними й етичними цінностями.

Під час *пілотного дослідження* з'ясовано обізнаність студентів щодо змісту *складових соціально-етичних цінностей*, які мали стати основою успішної професійної діяльності менеджера економічної сфери. Студентам було запропоновано анкету-перелік загальнолюдських цінностей (за М.Рокичем) та соціально-етичних цінностей менеджера (за А.Кошельовою), із яких вони визначили ті, що мали відношення до їх майбутньої професійної діяльності та в яких органічно поєднувались моральні й професійні якості людини, і виставили їх за рейтингом: *цілеспрямованість* — уміння проектувати цілі для себе та для інших і визначати шляхи їх досягнення; *соціальна відповідальність* є показником особистісної зрілості студентів, її наявність засвідчує уміння студента реалізовувати механізми досягнення цілей, готовність брати на себе відповідальність за прийняття рішень; *взаємодія (співпраця)* — вміння знаходити точки зіткнення, враховувати інтереси інших, взаєморозуміння та солідарність у цілях і в діяльності; *справедливість* — це підпорядкування закону, моральна спонука, що визначає поведінку людини, діяльність, ставлення до навколишньої дійсності та до самого себе; *толерантність (повага)* — повага позиції іншого, врахування інтересів і цілей діяльності інших людей, груп та громад.

З'ясовано, що соціально-етичні цінності є складовою загальнолюдських цінностей і мають своє поле прояву, зокрема у професійній діяльності, та відображають систему й характер суспільних відносин. Це дозволило окреслити робочий варіант змісту поняття *«сформованість соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів економічної сфери»* як результат засвоєння особистістю через ціннісно-раціональну діяльність та функціонал менеджера економічної сфери етичних цінностей, необхідних для виконання соціальних ролей такого фахівця, в яких відображено складові соціально-етичних цінностей (цілеспрямованість, соціальна відповідальність, взаємодія (співпраця), справедливість, толерантність (повага).

Констатовано, що необхідною педагогічною умовою формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей виступає організація позанавчальної виховної діяльності студентів, що потребувало вивчення її реального стану та виявлення сформованості соціально-етичних цінностей у студентів за відповідних умов.

У *другому розділі* — *«Педагогічні умови формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей»* — обґрунтовано поетапність роботи щодо формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей; окреслено логіку педагогічного впливу на формування соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів економічної сфери; розкрито компоненти педагогічного процесу формування соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів економічної сфери; обґрунтовано критерії, показники і виявлено рівні сформованості соціально-етичних цінностей у студентів-менеджерів

економічної сфери; розроблено оптимальний зміст, форми і методи формування соціально-етичних цінностей та виявлено ефективність їх дії як педагогічних чинників, що впливають на рівень сформованості соціально-етичних цінностей.

Визначено змістові *етапи позанавчальної виховної роботи*, які лягли в основу організації експериментальної роботи з майбутніми менеджерами економічної сфери: визначення студентами соціально-етичних умінь і навичок, які сприяють якісній професійній діяльності менеджера економічної сфери; визначення студентами навчальних дисциплін, які сприяють формуванню соціально-етичних цінностей; виявлення рівнів сформованості соціально-етичних цінностей, які проявляються в діяльності менеджера економічної сфери; реалізація соціально-етичної орієнтації студентів у соціально-виховному процесі; виявлення організаційно-педагогічних форм, ефективного змісту та методів, що сприяють успішному формуванню соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів економічної сфери у позанавчальній виховній діяльності.

Експериментальна робота проводилася зі студентами напряму підготовки «Менеджмент» на базі Чернігівського національного технологічного університету, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та Хмельницького національного університету.

Студентами визначено навчальні дисципліни, які певною мірою сприяють формуванню соціально-етичних цінностей, оскільки вміщують інформацію про знання, вміння та навички соціально-етичного змісту, і які, на думку студентів, можуть впливати на якість їх майбутньої професійної діяльності та розширювати їхній інформаційний багаж менеджера у позанавчальній виховній діяльності. За їхніми відповідями зафіксовано різні навчальні дисципліни: історія — 442 особи, правові дисципліни — 396, психологія та педагогіка — 390, соціологія — 301, соціальна політика — 235, інформаційні технології — 163 особи. При цьому студенти акцентували увагу на окремих темах у різних навчальних дисциплінах.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виокремлено базові *компоненти педагогічного процесу формування соціально-етичних цінностей* майбутніх менеджерів економічної сфери: *цільовий* — передбачав цілі та завдання, які необхідно було вирішувати у процесі формування соціально-етичних цінностей; *змістовий* — відображав змістове наповнення позанавчальної виховної діяльності; *діяльнісний* — потребував упровадження ефективних форм та методів формування соціально-етичних цінностей у процесі позанавчальної виховної діяльності; *результативний* компонент дозволив визначити динаміку сформованості рівнів прогнозованих соціально-етичних цінностей-якостей у студентів-менеджерів економічної сфери.

Означені компоненти дозволили визначити *критерії* (інтелектуальний, практичний та поведінковий) та показники сформованості соціально-етичних цінностей.

Інтелектуальний критерій характеризується такими показниками: готовність студентів назвати всі складові соціально-етичних цінностей, що відносяться до професійної діяльності менеджера економічної сфери; знання сутності кожної із названих складових; розуміння зв'язків між соціально-етичними цінностями, які засвоюються, і явищем, процесом, дією, в яких вони проявляються.

Для *практичного критерію* характерні такі показники, як: прояв студентами уміння виявляти зв'язок між соціально-етичними цінностями і явищами та

процесами, в яких вони реалізуються в діяльності; уміння реалізовувати соціально-етичні цінності та виявляти між ними спільне й відмінне в різних ситуаціях; уміння узагальнювати прояви соціально-етичних цінностей в діяльності та взаємовідносинах людей.

Показниками *поведінкового критерію* є: здатність вибирати поведінку на основі вимог соціально-етичних цінностей у відповідних умовах; уміння адекватно співвідносити соціально-етичні цінності та поведінку людини з життєвими й професійними ситуаціями; стійкий прояв соціально-етичних цінностей у різних ситуаціях управлінської діяльності та успішне виконання різних соціальних ролей.

Визначені критерії та показники дозволили охарактеризувати *рівні* сформованості соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів економічної сфери: *високий, достатній, середній, низький*.

Для студентів із *високим рівнем* сформованості притаманний усвідомлений прояв суті кожної зі складових соціально-етичних цінностей; розуміння взаємозв'язку соціально-етичних цінностей і вміння співвідносити їх з реальними явищами та діями; вміння практично застосовувати соціально-етичні цінності як інструмент у досягненні професійних цілей; знання норм й особливостей стилю соціально-етичної поведінки та прояв їх у різних ситуаціях управлінської діяльності.

Студенти з *достатнім рівнем* сформованості соціально-етичних цінностей розуміють їх суть, уміють виявляти взаємозв'язок між характером певного виду професійної діяльності та конкретною соціально-етичною поведінкою; вміють застосовувати інструментарій взаємодії з різними людьми та в різних ситуаціях управлінської діяльності з дотриманням норм соціально-етичної поведінки, але при цьому не завжди володіють стилем соціально-етичної поведінки в комплексі всіх вимог.

Середній рівень сформованості соціально-етичних цінностей простежується у студентів, які можуть назвати їх окремі складові й розкрити ознаки, але не можуть виявити та вмотивувати зв'язок між професійною діяльністю і проявами конкретних соціально-етичних цінностей; такі студенти потребують координації та корекції поведінки з боку педагогів.

Низький рівень характеризує студентів із досить низькими (або й відсутніми) показниками за трьома критеріями: недостатні знання основних норм і правил соціально-етичної поведінки; відсутність самостійності при узагальненні; невміння аналізувати зміст соціально-етичних цінностей і проявляти їх у професійній діяльності.

На *констатувальному етапі* експерименту використано комплекс діагностичних методик: тест Д.Леонтьєва на виявлення смисложиттєвих орієнтацій; методика М.Рокича «Ціннісні орієнтації»; методика «Інтерв'ю з самим собою» за Л.Поповим; методика А.Кошельової на виявлення соціально-етичних цінностей у професійній діяльності менеджера; анкета на визначення загальнолюдських цінностей за Н.Борбич; авторська анкета на виявлення позиції студента-менеджера щодо майбутньої професії; методика Т.Елерса на визначення цілеспрямованості; анкета на усвідомлення студентами відповідальності за дії та вчинки за Н.Борбич; тест О.Єршова на особистісну орієнтацію у взаємовідносинах; методика оцінки стилю управління за Я.Подольком; методика на прояв толерантності за В.Бойком. Означені діагностичні методики та аналіз змісту кожної із зазначених цінностей

дозволили визначити рівень їх сформованості в експериментальній групі (ЕГ) та контрольній групі (КГ), що відображено в табл.1.

Таблиця 1

Рівень сформованості соціально-етичних цінностей у студентів на етапі констатувального експерименту

Складові соціально-етичних цінностей	Рівні							
	Високий абс.ч. і %		Достатній абс.ч. і %		Середній абс.ч. і %		Низький абс.ч. і %	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Цілеспрямованість	43 / 18,3	40 / 17,94	58 / 24,68	48 / 21,52	55 / 23,4	65 / 29,15	79 / 33,62	70 / 31,39
Соціальна відповідальність	16 / 6,81	15 / 6,73	47 / 20	54 / 24,21	85 / 36,17	84 / 37,67	87 / 37,02	70 / 31,39
Взаємодія (співпраця)	102 / 43,4	99 / 44,39	36 / 15,32	39 / 17,49	70 / 29,79	63 / 28,25	27 / 11,49	22 / 9,87
Справедливість	18 / 7,66	15 / 6,73	49 / 20,85	43 / 19,28	90 / 38,3	89 / 39,91	78 / 33,19	76 / 34,08
Толерантність (повага)	36 / 15,32	40 / 17,94	69 / 29,36	61 / 27,35	76 / 32,34	72 / 32,29	54 / 22,98	50 / 22,42

Формувальний експеримент передбачав апробацію експериментальних форм, методів і змістового забезпечення процесу формування соціально-етичних цінностей.

При визначенні ефективності позанавчальної виховної діяльності студентів вирішувалися завдання щодо реалізації соціально-етичної орієнтації студентів: а) професійної та особистісної орієнтації на засвоєння змістового аспекту соціально-етичних цінностей; б) позитивного ставлення до використання соціально-етичних цінностей у різних ситуаціях і різних видах діяльності; в) прояву соціально-етичної поведінки; г) вміння оцінювати як особисте володіння соціально-етичними цінностями, так і інших людей. З цією метою проводилась індивідуальна чи мікрогрупова робота зі студентами 2-3 курсів у творчій групі «Соціально-етична поведінка — наше професійне кредо», що дало можливість ознайомити студентів з соціально-етичними цінностями менеджерів економічної сфери: цілеспрямованість, соціальна відповідальність, взаємодія (співпраця), справедливість, толерантність (повага). У процесі роботи з'ясувався рівень знань студентів про соціально-етичні цінності, визначались особливості їх використання в різних ситуаціях, формувались уміння проявляти окремі із них у запропонованих ситуаціях, а також оцінювалась готовність самих студентів до їх використання і позиції інших учасників.

Змістова складова формування соціально-етичних цінностей забезпечувалась використанням інтерактивних бесід («Формула успіху менеджера», «Я і мої рішення»), зустрічей з менеджерами-практиками, управлінцями комерційних і державних організацій, включенням окремих тем до загальноосвітніх дисциплін («Принципи та норми соціальної етики», «Соціально-етичні основи управлінської діяльності», «Соціально-етичний аспект при прийнятті рішення» та ін.): історія, правові дисципліни, психологія та педагогіка, соціологія, соціальна політика,

інформаційні технології, професійна етика, культурологія, філософія, ділова українська мова (за профілем діяльності).

Враховуючи особливості позанавчальної виховної роботи у вищій школі було запропоновано низку форм і методів роботи зі студентами з орієнтацією на формування конкретних соціально-етичних цінностей. Так, з метою формування таких соціально-етичних цінностей, як справедливість, толерантність застосовувалися – *ігри* (ділові – «Соціально-етичні цінності-якості сучасного менеджера економічної сфери» (2 курс), «Прийняття на роботу претендентки» (3 курс), рольові – «Дружба», «Атестація» (4 курс), *розробка та презентація виховних проєктів* «Соціально-етичні та правові норми діяльності менеджера» (2 курс), «Соціальна відповідальність керівника організації», «Соціально-етичні основи взаємовідносин керівника та підлеглого» (3-4 курс); з метою формування цілеспрямованості, взаємодії – *ситуації* (пізнавальні, ігрові, імітаційні) політичного, культурного, соціального чи стресового спрямування – «Турботливий, цілеспрямований, але ...» (2 курс), «Партнер», «Успіх окрилює» (3 курс), «Критики», «Неочікуване рішення» (4 курс); на формування соціальної відповідальності, толерантності, цілеспрямованості були орієнтовані *дискусійні методи* (організаційна, наукова та навчальна дискусії) – «Міфи управлінської кар'єри» (2 курс), «Професійна етика: мода чи необхідність?», «Прибуток чи етичні принципи?», «Авторитет керівника» (3-4 курс); на формування, в першу чергу, толерантності та соціальної відповідальності спрямовувалися *тренінги* «Соціальні ролі, які ми граємо в житті» (2 курс), «Секрети працевлаштування» (3-4 курс); формуванню соціально-етичної поведінки, в якій проявляються взаємодія, справедливість, толерантність сприяли *творча група* «Соціально-етична поведінка – наше професійне кредо» (2-3 курс), *Школа управління, факультатив* «Крок до професійного успіху», *Клуб молодого менеджера* (3-4 курс).

Встановлено, що соціально-особистісна позиція студентів простежується у виборі не лише організаційних форм для формування тих чи інших цінностей, а й у виборі конкретних видів діяльності, що впливають на особистісний рівень сформованості окремих цінностей. Це, зокрема, стосувалося участі студентів у розробці проєктів, ситуативних методик, максимально наближених до реальної практики майбутнього менеджера економічної сфери. З цією метою студентів старших курсів експериментальної групи було залучено до організації ділових і рольових ситуацій зі студентами молодших курсів, що сприяло посиленню їхньої мотивації до участі у позанавчальній виховній роботі, спрямованій на формування соціально-етичних цінностей. Так, для студентів другого курсу проводилися такі ділові ігри, як: «Ти маєш право на прийняття рішення», «Вчимося переконувати», «Найрозумніший має погоджуватись» тощо, які допомогли учасникам ігор визначитися з власною позицією, здійснити аналіз позиції іншого, сформувати своє ставлення до інших учасників тощо.

Задля підвищення ефективності експериментальної роботи, було враховано схильність студентів до взаємодії (співпраці) та толерантності. При цьому брався до уваги навчальний курс студентів і можливості включення їх у конкретні види діяльності: 2-3 курс – розробка ситуативних методик та соціально-виховних проєктів, 4 курс – проведення семінару-практикуму «Соціально-етичні основи

успішного менеджменту». Означені форми роботи розширювали та активізували особистісні якості всіх учасників даного процесу.

Доведено, що багатоаспектні ситуації та відповідні соціальні ролі учасників одночасно впливають на розширення їхніх знань про ті чи інші соціально-етичні цінності-якості або про кілька відразу. Прикладом є *ситуація-дія* «Покарання побічного винуватця», яка потребувала прояву соціальної відповідальності, справедливості та толерантності (поваги). В цій ситуації досить чітко простежувалась спрямованість студента на ціннісно-раціональну діяльність у сфері управління.

Експеримент засвідчив, що на зростання професійного інтересу та на актуалізацію уміння дотримуватися поваги й коректності, об'єктивно обмірковувати функції і позицію іншої людини позитивно вплинуло введення у виховний процес *дискусійних методів*. Зокрема, їх було застосовано у творчій групі (2-3 курс), Школі управління, під час роботи факультативу (3-4 курс) тощо.

Творче використання різноманітних форм виховної роботи одночасно актуалізувало знання про відповідні цінності, що посилювало рівень показників *інтелектуального критерію*; пізнавальна самостійність, у свою чергу, реалізовувалась в практичній дії (участь у волонтерській групі, пошуковій діяльності, практичній реалізації проектів, участі в Клубі молодого менеджера). Водночас багатогранна діяльність студентів урізноманітнювала їхні соціальні ролі. Функція педагога-куратора в такому випадку полягала в координації та визначенні доцільності використання творчих вправ, творчих завдань, соціально-етичних задач. За таких умов все зазначене в сукупності вплинуло на підвищення показників *практичного критерію*.

Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив помітне зростання показників *поведінкового критерію* завдяки впровадженню різноаспектних проектів: «Соціально-етичні цінності сучасного менеджера», «Соціальна відповідальність керівника в економічній сфері», «Соціально-етичні основи взаємовідносин з партнерами та підлеглими» та ін. Різне змістове наповнення проектів, етапи їх створення і реалізація у позанавчальній виховній роботі були наближені до реальних умов та максимально відображали особливості професійної діяльності. Саме проектування ставило кожного її учасника в позицію, коли він сам мав знаходити шляхи та засоби розв'язання певної проблеми і при цьому усвідомлювати необхідність дотримання норм соціально-етичної поведінки.

З метою активізації професійного інтересу викладачів вищої школи до процесу формування соціально-етичних цінностей у студентів було розроблено і впроваджено комплекс семінарських занять («Принципи та норми соціальної етики», «Соціально-етичні основи управлінської діяльності», «Соціально-етичний аспект при прийнятті рішення», «Соціально-етичні цінності: роль і місце в управлінській діяльності», «Характерологічні ознаки складових соціально-етичних цінностей менеджера економічної сфери», «Етико-психологічний феномен управління. Успішний менеджмент»), що дозволило викладачам зорієнтуватися в особливостях соціально-виховної роботи зі студентами і долучитися до позанавчальної виховної роботи зі студентами певного курсу. З цією ж метою автором було розроблено і впроваджено у позанавчальну виховну роботу навчально-методичний посібник «Формування соціально-етичних цінностей у

студентів економічних спеціальностей як складової професійної діяльності» та методичні рекомендації «Формування соціально-етичних цінностей у студентів економічного профілю».

Повторна педагогічна оцінка рівнів сформованості соціально-етичних цінностей студентів-менеджерів економічної сфери відбувалась з використанням комплексу діагностичних методик, апробованих на етапі констатувального експерименту. Встановлено, що особливого розвитку набули такі соціально-етичні цінності, як справедливість, соціальна відповідальність та толерантність (повага).

Результати якісно-кількісного аналізу експериментальної роботи, узагальнення емпіричних даних, побудови частотних і відсоткових розподілів за кожним із визначених критеріїв та відповідними показниками графічно представлені на рис. 1.

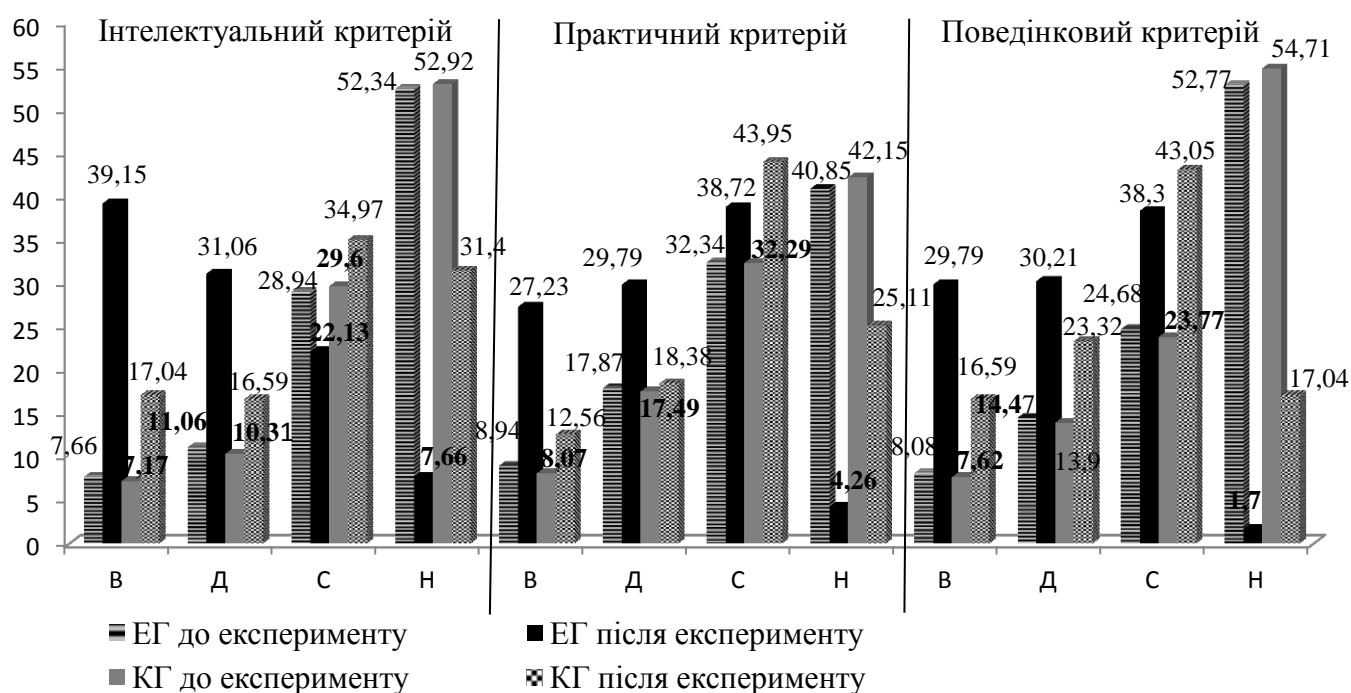

Рис. 1. Динаміка сформованості рівнів соціально-етичних цінностей в експериментальній та контрольній групах за критеріями

Зафіксовано, що в експериментальних групах (ЕГ) частка студентів, які проявили високий рівень сформованості соціально-етичних цінностей, зросла на 23,83% (з 8,23% до 32,06%, у кількості осіб, відповідно, з 19 до 75); частка студентів, котрі проявили достатній рівень сформованості соціально-етичних цінностей, зросла на 15,88% (з 14,47% до 30,35%, відповідно, з 34 до 71 особи); частка студентів, які проявили середній рівень сформованості соціально-етичних цінностей, зросла на 4,4% (з 28,65% до 33,05%, у кількості осіб, відповідно, з 67 до 77); помітні зміни у студентів відбулися стосовно низького рівня сформованості соціально-етичних цінностей — зменшення на 44,11% (з 48,65% до 4,54%, відповідно, зі 114 до 10 осіб). При цьому частка студентів контрольної групи (КГ), які проявили високий рівень сформованості соціально-етичних цінностей, становила до експерименту 7,62%, а після експерименту — 15,39% (з 17 до 34 осіб); частка студентів, що проявили достатній рівень сформованості, становила 19,43% (з 31 до 43 осіб); частка осіб, яких віднесено до середнього рівня, становила 40,66% (з 63 до

90 осіб); змінилася і частка студентів, котрі проявили низький рівень сформованості соціально-етичних цінностей, і становила 24,52% (зі 111 до 54 осіб). Достовірність даних підтверджено завдяки використанню критерію Колмогорова-Смірнова, де $\lambda_{\text{емп.}} > \lambda_{\text{крит.}}$ ($1,93 > 1,63$).

Отримані результати дозволили зробити висновок про те, що запропонований зміст, форми і методи при продуктивній позанавчальній виховній роботі є надійним та ефективним шляхом формування у студентів економічних спеціальностей, зокрема менеджерів економічної сфери, соціально-етичних цінностей.

ВИСНОВКИ

У дослідженні представлено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення актуальної проблеми — формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей, що відображено: у теоретичних положеннях про розвиток особистості в умовах позанавчальної виховної діяльності, яка забезпечує у майбутніх менеджерів економічної сфери успішне формування соціально-етичних цінностей завдяки впливу ефективного змісту, форм і методів на якісний рівень формування соціально-етичних цінностей.

Результати теоретичного й експериментального дослідження підтвердили правомірність основних ідей і положень стосовно процесу формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей, засвідчили розв'язання поставлених завдань і дали підстави для наступних *висновків*:

1. Визначено наукові підходи до процесу формування соціально-етичних цінностей студентів: *педагогічний підхід*, який відображає взаємодію особистості із соціумом, світом, із самим собою з метою прояву потенційних цінностей і як особистості, і як майбутнього фахівця економічної сфери; *особистісно-орієнтований підхід*, який сприяє створенню умов для розвитку гуманістичних якостей та *діяльнісний* — спрямований на формування соціально-етичних цінностей шляхом включення студентів у різні види позанавчальної виховної діяльності, що задовольняють їхні потреби й інтереси. Охарактеризовано змістовий аспект поняття «*цінність*» як реального поняття про об'єкт, відображене, усвідомлене й оцінене суб'єктом у процесі оволодіння ним знаннями та практичним досвідом у моральній сфері суспільства. Уточнено сутність поняття «*ціннісна орієнтація*» як інтегративного утворення, яке характеризує цілісну особистість, її спрямованість; ціннісні орієнтації відображають ціннісне ставлення особистості до соціально-моральних явищ, що свідчить про усвідомлення та переживання нею об'єктивних цінностей як потреб, які мотивують її сьогодишню й майбутню поведінку.

Представлено авторське тлумачення поняття «*соціально-етичні цінності*» як сукупності особистісних і соціально значущих якостей, які відображають цілі, характер дій і поведінки особистості, що дозволяє говорити про соціально-етичні цінності як про інтегративну якість особистості, яка включає систему соціальних знань, оціночних суджень, соціально-етичних установок, вчинків, спрямованих на прояв етичної поведінки та взаємодію з представниками різних інституцій, на ініціативність і самостійність у прийнятті рішень, на гармонізацію ділових, громадянських й особистісних якостей студентів. Визначено *складові соціально-*

етичних цінностей (цілеспрямованість, соціальна відповідальність, взаємодія (співпраця), справедливість, толерантність (повага) та представлено їх характерологічні ознаки.

2. Виявлено змістову характеристику *складових процесу формування соціально-етичних цінностей* — теоретичну, практичну та індивідуальну, що включають знання соціально-етичних цінностей, уміння та навички, адекватні до норм і вимог соціальної етики спеціаліста економічного профілю. Обґрунтовано роль педагогічного потенціалу позанавчальної виховної діяльності студентів, яка є сукупністю притаманних їй внутрішніх ресурсів комплексного педагогічного впливу на процес формування у них соціально-етичних цінностей.

Охарактеризовано місце, суть соціально-етичних цінностей і їх ознаки в системі професійної підготовки майбутніх спеціалістів економічної сфери. Акцентовано увагу на координуючій ролі індивідуальної соціально-етичної зрілості студента в системі соціально-етичної поведінки, втіленої у високому та достатньому рівнях домагань і ціннісних орієнтацій. Наголошено, що майбутній фахівець економічної сфери (менеджер) завдяки соціально-етичній поведінці виступає як носій загальнонаціональних норм і професійної культури, як транслятор інформації, як споживач і як творець соціально-етичних цінностей. Представлено значущі характеристики студента-менеджера економічної сфери як учасника «суб'єкт-суб'єктного» виховного процесу та професійної взаємодії.

Уточнено сутність поняття *«соціально-етична поведінка»*: прояв певної соціальної й етичної зрілості особистості, певної системи цінностей, ціннісних орієнтацій, способів поведінки та життєвих позицій, притаманних особистості, що відображає соціальні цілі й завдання конкретної особистості; передбачає засвоєння нею норм і обов'язків, пов'язаних із оволодінням соціальними й етичними цінностями. З'ясовано, що соціально-етичні цінності є складовою загальнолюдських цінностей і мають своє поле прояву, зокрема у професійній діяльності, та відображають систему й характер суспільних відносин. На цій підставі визначено зміст поняття *«сформованість соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів економічної сфери»* як результат засвоєння особистістю через ціннісно-раціональну діяльність та функціонал менеджера економічної сфери етичних цінностей, необхідних для виконання соціальних ролей такого фахівця, в яких відображено складові соціально-етичних цінностей (цілеспрямованість, соціальна відповідальність, взаємодія (співпраця), справедливість, толерантність (повага).

3. Визначено *критерії* (інтелектуальний, практичний, поведінковий) та показники сформованості соціально-етичних цінностей студентів економічних спеціальностей, які базуються на компонентах педагогічного процесу, а також представлено *рівні* сформованості соціально-етичних цінностей студентів-менеджерів економічної сфери (високий, достатній, середній, низький). Результати констатувального етапу дослідження дозволили виявити в підготовці студентів певні недоліки. Так, у значній частини респондентів соціально-етичні цінності сформовані на низькому рівні: цілеспрямованість — 31,39%, соціальна відповідальність — 31,39%, взаємодія (співпраця) — 9,87%, справедливість — 34,08%, толерантність (повага) — 22,42%.

4. Визначено *етапи формування соціально-етичних цінностей*: вихідний, сумативний, комплексний і системний, кожному з яких відповідають два рівні. На першому відбувається накопичення інформації, на другому — систематизація накопиченої інформації, на третьому — перехід від соціальної до ситуативної орієнтації та на четвертому — використання інформації в продуктивній самостійній виховній діяльності. Останній передбачав розгортання позанавчальної виховної діяльності. Спрогнозовано використання різних форм виховної діяльності, в яких передбачалося використання на різних курсах навчання певного *комплексу методів*: метод проектування, метод ситуації (ситуація-аналогія, ситуація-дискусія, ситуація-розвага, ситуація-дія), метод дискусії (наукова, організаційна, навчальна), творчі завдання (2-4 курс), ігровий метод — ділові та рольові ігри, імітаційна гра, ситуативна гра (3-4 курс), семінар-практикум «Соціально-етичні основи успішного менеджменту» (4 курс).

5. Впроваджено в позанавчальну соціально-виховну роботу такі *форми*, як: творча група «Соціально-етична поведінка — наше професійне кредо» (2-3 курс), Школа управління, факультатив «Крок до професійного успіху» (3-4 курс); *метод ситуації* (ситуація-аналогія, ситуація-дискусія, ситуація-розвага, ситуація-дія), в яких студенти виконували різні соціальні ролі та різні функції (лідера, зв'язкового, монітора, інформатора, радника, парламентаря тощо) та *метод дискусії* (наукової, організаційної, навчальної), що в сукупності дозволило студентам других, третіх і четвертих курсів актуалізувати набуті знання, аргументувати свою позицію, розвивати уміння дискусатора, пропонувати лінію поведінки та варіанти вирішення соціально-етичних проблем. Реалізації означених форм і методів позанавчальної виховної роботи сприяло залучення викладачів різних спеціальностей до вирішення проблеми формування у студентів соціально-етичних цінностей. Для них було розроблено і впроваджено комплекс семінарських занять, що дозволило їм зорієнтуватися в особливостях соціально-виховної роботи зі студентами, спрямованої на розвиток спеціальних знань і прояв соціально-етичної поведінки.

6. На основі зіставлення результатів експериментальної роботи доведено, що організація позанавчальної виховної роботи, спрямованої на формування у студентів економічних спеціальностей соціально-етичних цінностей, зумовила суттєві статистично значущі зміни за кожним із критеріїв: в *експериментальній групі* зафіксовано збільшення частки респондентів з високим і достатнім рівнями за інтелектуальним критерієм сформованості соціально-етичних цінностей з 9,36% до 35,1% (у 3,7 рази); за практичним критерієм з 13,4% до 28,51% (удвічі); за поведінковим критерієм з 11,28% до 30% (у 2,7 рази); зафіксовано зниження частки студентів, яких ми віднесли до низького рівня сформованості соціально-етичних цінностей — в середньому за всіма критеріями з 48,65% до 4,54% (у 10,7 рази). Водночас частка студентів *контрольних груп*, яких можна віднести до високого та достатнього рівнів сформованості соціально-етичних цінностей, зросла в середньому за всіма критеріями з 10,76% до 17,41% (у 1,6 рази); при цьому частка студентів з низьким рівнем зменшилася в середньому за всіма критеріями з 49,93% до 24,52% (удвічі). Достовірність даних підтверджено завдяки використанню критерію Колмогорова-Смірнова, де $\lambda_{\text{емп.}} > \lambda_{\text{крит.}}$ ($1,93 > 1,63$).

Результати формувального експерименту дозволили підтвердити прогнозовану ефективність впровадження змісту, форм і методів у позанавчальну виховну діяльність студентів, яка виявилась важливою педагогічною умовою формування соціально-етичних цінностей студентів економічних спеціальностей у вищому навчальному закладі. Констатовано, що означена умова реалізується завдяки визначенню етапів роботи щодо формування соціально-етичних цінностей, окресленню логіки педагогічного впливу на формування соціально-етичних цінностей та розкриттю компонентів педагогічного процесу формування соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів економічної сфери. На основі результатів педагогічного експерименту розроблено методичні рекомендації «Формування соціально-етичних цінностей у студентів економічного профілю» щодо підвищення якості змістового та методичного забезпечення організації і проведення позанавчальної виховної роботи, орієнтованої на формування соціально-етичних цінностей.

Дослідження проблеми формування соціально-етичних цінностей студентів вищої школи (менеджерів економічної сфери) не вичерпує всіх її аспектів. У *перспективі* необхідно зосередити увагу на: організації позанавчальної соціально-виховної роботи у вищому навчальному закладі із урахуванням специфіки та професійної підготовки студентів за різними спеціальностями; розробці та вирішенні питань поєднання змісту навчальних дисциплін і позанавчальної виховної роботи, спрямованої на соціально-етичне виховання студентів; виявленні й обґрунтуванні основних напрямів соціально-етичного виховання та розробці нових організаційних форм; розробці спеціальних програм і методик формування соціально-етичних цінностей для викладачів-кураторів.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Сікалюк А. І. Формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей як складової професійної діяльності : навч.-метод. посіб. / А. Й. Капська, А. І. Сікалюк. — К., Чернігів : Центр оперативної поліграфії, 2015. — 134 с.

2. Сікалюк А. І. Формування соціально-етичних цінностей у студентів економічного профілю : метод. рекомендації. / А. І. Сікалюк ; за ред. проф. А. Й. Капської. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. — 140 с.

3. Сікалюк А. І. Вплив міжкультурної комунікації на формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів / А. І. Сікалюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. — Випуск 17. — Ч. 3. — К., Івано-Франківськ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. — С. 205 — 210.

4. Сікалюк А. І. Ситуативна методика як багатогранний педагогічний інструмент впливу на формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів-економістів у ВНЗ України та Німеччини / А. І. Сікалюк // Порівняльна професійна педагогіка : наук. журнал. — № 2. — Т. 4. — К., Хмельницький : ХНУ, 2014. — С. 204 — 209.

5. Сікалюк А. І. Соціально-етичні цінності як професійна складова майбутнього менеджера / А. І. Сікалюк // Науковий часопис Національного педагогічного

університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. — Випуск 18. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. — С. 90 — 96.

6. Сікалюк А. І. Аналіз сутності поняття «цінність» у теоретичних наукових джерелах / А. І. Сікалюк // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. — № 1 (35). — С. 410 — 416.

7. Сікалюк А. І. Роль ціннісних орієнтацій у процесі формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів-економістів / А. І. Сікалюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : педагогіка і психологія : зб. наук. праць. — Випуск 42. — Ч. 1. — Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. — С. 107 — 111.

8. Сікалюк А. І. Експериментальне дослідження формування соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів-економістів / А. І. Сікалюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. — Випуск 19. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. — С. 126 — 133.

9. Сікалюк А. І. Психолого-педагогічна характеристика студента-менеджера як суб'єкта процесу формування соціально-етичних цінностей / А. Й. Капська, А. І. Сікалюк // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя); [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. — Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2014. — № 4. — С. 156 — 160.

10. Сікалюк А. І. Соціально-виховний аспект діяльності як педагогічний чинник формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів / А. І. Сікалюк // Соціальна робота в Україні: теорія і практика : наук.-метод. журнал. — № 3-4. — К. : Аспект-Поліграф, 2014. — С. 34 — 41.

11. Sikaliuk A. I. Professional interaction as the psychological and pedagogical factor of manifestation of future managers' socio-ethical values / A. Y. Kapska, A. I. Sikaliuk // *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum (Central European journal for science and research). Ekonomické vědy. Pedagogika. Psychologie a sociologie.* — № 9 (11). — Praha : Education and Science, 2014. — P. 107 — 112.

12. Сікалюк А. І. Дискусійні методи в процесі формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів / А. І. Сікалюк // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць. — Випуск 18. — Кам'янець-Подільський : КПНУ імені І. Огієнка, 2015. — С. 94 — 98.

13. Сікалюк А. І. Діагностичний аналіз складових соціально-етичних цінностей майбутніх управлінців економічної сфери / А. І. Сікалюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : педагогіка і психологія : зб. наук. праць. — Випуск 43. — Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. — С. 135 — 139.

14. Сікалюк А. І. Аналіз результатів експериментального дослідження формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей / А. І. Сікалюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. — Випуск 20. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. — С. 95 — 103.

Опубліковані праці апробаційного характеру

15. Сікалюк А. І. Етичний аспект соціалізації майбутніх менеджерів / А. І. Сікалюк // Vědecký průmysl evropského kontinentu-2013 : materiály IX Mezinárodní vědecko-praktická conference. — Díl 18. Pedagogika. — Praha : Education and Science, 2013. — S. 42 — 45.

16. Сікалюк А. І. Необхідність формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей в процесі їх професійної підготовки / А. І. Сікалюк // Імперативи розвитку суспільно-економічних систем в умовах глобалізації : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. Тези. — Чернігів : ЧДІЕУ, 2013. — С. 151 — 152.

17. Сікалюк А. І. Соціально-виховна діяльність як один з педагогічних чинників формування соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів економічного профілю / А. І. Сікалюк // Парадигми регіональних особливостей інституційних перетворень соціальної держави : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. — Чернігів : Чернігівський інститут ім. Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2013. — С. 181 — 186.

18. Сікалюк А. І. Характеристика складових соціально-етичних цінностей студентів-менеджерів / А. І. Сікалюк // Динаміката на съвременната наука — 2014 : матеріали за X Междун. научна практична конф. — Том 6. Педагогически науки. — София : Бял ГРАД-БГ, 2014. — С. 72 — 75.

19. Сікалюк А. І. Соціально-етичні цінності очікуваного сучасного менеджера / А. І. Сікалюк // Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації : тези доповідей. — Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2014. — С. 173 — 174.

20. Сікалюк А. І. Ділова гра як метод формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів у позанавчальній діяльності / А. І. Сікалюк // Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми та перспективи : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 85-річчю ХДАК ; [під ред. проф. А. Рижанової та ін.]. — Х. : ХДАК, 2014. — С. 136 — 137.

21. Сікалюк А. І. Діагностика сформованості соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів-економістів / А. І. Сікалюк // Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст. : зб. тез наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. — Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2015. — С. 82 — 84.

22. Сікалюк А. І. Діагностика рівнів сформованості соціально-етичної цінності «справедливість» у майбутніх менеджерів / А. І. Сікалюк // Science without borders — 2015 : materials of XI International research and practice conference. — Volume 11. Pedagogical sciences. — Sheffield : Science and Education LTD, 2015. — P. 59 — 62.

23. Sikaliuk A. I. The role and place of socio-ethical values in the professional training process of the students of economic specialties / A. I. Sikaliuk // Efektivní nástroje moderních věd — 2015 : materiály XI Mezinárodní vědecko-praktická conference. — Díl 13. Pedagogika. — Praha : Education and Science, 2015. — S. 79 — 82.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

24. Сикалюк А. И. К вопросу об организации самостоятельной работы студентов младших курсов / Л. М. Гречок, А. И. Сикалюк // Питання сучасної науки

і освіти : матеріали сьомої Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. : зб. тез доповідей. — Київ : ТК Меганом, 2011. — С. 71 — 73.

25. Сікалюк А. І. Професійно орієнтована міжкультурна компетенція в сучасній освіті / Л. М. Гречок, А. І. Сікалюк // Актуальные проблемы науки и образования. Пути их решения : материалы четвертой Междунар. научн.-практ. конф. — Донецк : Цифровая типография, 2012. — С. 73 — 76.

АНОТАЦІЇ

Сікалюк А. І. Формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей. — На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 — теорія і методика виховання. — Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, МОН України, Київ, 2015.

У дисертації розглянуто проблему формування соціально-етичних цінностей у студентів економічних спеціальностей — майбутніх фахівців-менеджерів економічної сфери.

У роботі представлено теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми формування соціально-етичних цінностей студентів економічних спеціальностей; визначено й уточнено поняття «цінність», «соціально-етичні цінності», «сформованість соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів економічної сфери»; розроблено критерії, показники та рівні сформованості соціально-етичних цінностей; визначено етапи, розроблено та експериментально перевірено ефективність дії змісту, форм і методів у позанавчальній виховній роботі, які забезпечують успішне формування соціально-етичних цінностей у студентів — майбутніх менеджерів економічної сфери.

Ключові слова: цінність, соціально-етична цінність, складові соціально-етичних цінностей, сформованість соціально-етичних цінностей, позанавчальна виховна діяльність, виховні форми і методи у структурі позанавчальної діяльності.

Сикалюк А. И. Формирование социально-этических ценностей у студентов экономических специальностей. — На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 — теория и методика воспитания. — Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, МОН Украины, Киев, 2015.

В диссертации рассмотрена проблема формирования социально-этических ценностей студентов экономических специальностей — будущих специалистов-менеджеров экономической сферы.

В работе представлен теоретический анализ научных подходов к проблеме формирования социально-этических ценностей студентов экономических специальностей; определены и уточнены понятия «ценность», «социально-этические ценности», «сформированность социально-этических ценностей у будущих менеджеров экономической сферы»; разработаны критерии, показатели и уровни сформированности социально-этических ценностей; определены этапы, разработана и экспериментально проверена эффективность действия содержания, форм и методов во внеучебной воспитательной работе, которые обеспечивают успешное

формирование социально-этических ценностей у студентов — будущих менеджеров экономической сферы.

Ключевые слова: ценность, социально-этическая ценность, составляющие социально-этических ценностей, сформированность социально-этических ценностей, внеучебная воспитательная деятельность, воспитательные формы и методы в структуре внеучебной деятельности.

Sikaliuk A. I. Formation of socio-ethical values among students of economic specialties. — Manuscript.

Thesis for getting the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.07 — the Theory and Methods of Upbringing. — National Dragomanov Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2015.

The problem of formation of socio-ethical values of economic specialties students — future specialists-managers of economic sphere has been considered in the thesis.

In the paper the theoretical analysis of scientific approaches to the problem of formation of socio-ethical values of economic specialties' students has been presented; the concepts of «value», «socio-ethical values», «formation of socio-ethical values of the future managers of economic sphere» have been defined and refined; criteria, indicators and levels of formation of socio-ethical values have been worked out; the effectiveness of the content, forms and methods in extracurricular upbringing work, which provides successful formation of socio-ethical values among students — the future managers of economic sphere, has been developed and experimentally tested.

A meaningful description of socio-ethical values — theoretical, practical and individual, which include knowledge of socio-ethical values, ability and skills are adequate to the standards and requirements of social ethics specialist of economic sphere has been identified. It has been found that socio-ethical values are part of human values and have their field of existence, in particular in professional activities, and reflect the system and nature of social relations.

In the thesis the value of extracurricular upbringing activity, as pedagogical condition of formation of socio-ethical values of economic specialties' students, has been shown; the necessity of the process of socio-ethical values formation of economic specialties' students, in particular managers, who work in the system «person-person» has been proved; the characteristics of the student-manager of the economic sphere as subject of the process of socio-ethical values formation has been presented.

It has been stressed that a future manager of the economic sphere due to the ethical and social behavior may be in some roles: as the bearer of national and universal human norms; as the translator of persuasive and positive directional information; as a consumer of social and ethical values who operates with adequate content knowledge in different situations; as a creator of socio-ethical values, who interprets their social and ethical meanings.

It has been found that combining functions of a manager and the availability of knowledge and skills of socio-ethical behavior influence on the strategic action plan, decision-making and on the behavior of all participants in the process of realization of various directions of activity: theoretical, economic, political, social, ethical, aesthetic, religious.

In the paper the content of each socio-ethical value's component has been defined, their characteristics and possible ways of their manifestation in extracurricular activity have been presented; the correlation functions of the future manager and essence of every socio-ethical value have been identified: purposefulness, social responsibility, interaction (cooperation), fairness, tolerance (respect).

In the thesis the meaningful stages of extracurricular upbringing work, which formed the basis of the experimental work with the future managers of the economic sphere, have been identified: the determination by students the socio-ethical ability and skills that contribute to the quality of professional activity of the economic sphere manager; the definition by students the academic disciplines which contribute to the formation of socio-ethical values; identification of formation levels of socio-ethical values which are manifested in the activity of the economic sphere manager; implementation of socio-ethical orientation of students in the social and upbringing process; identifying organizational and pedagogical forms, effective content and methods, contributing to the successful formation of socio-ethical values of future managers of the economic sphere in extracurricular upbringing activity.

Diagnostic techniques have been completely and substantiated used on the initial and control level of the research work that has allowed to define and implement effective forms and methods of formation of students' socio-ethical values. The individual, differentiated approach to the choice of forms and methods in extracurricular activity of students of economic specialty has been introduced. These very forms and methods contribute to the increasing and the effective impact on students as an important pedagogical factor in the process of formation of their socio-ethical values.

Keywords: value, socio-ethical value, components of socio-ethical values, formation of socio-ethical values, extracurricular upbringing activity, upbringing forms and methods in structure of extracurricular activity.